

મારો દીકરો બહુ ડાહ્યો

દીકરો-દીકરી. સંતાનો. આપણી માન્યતાઓ પ્રમાણે સંતાનો હોવાં એ એક મહત્ત્વની જરૂરિયાત. છતાં હજી પણ દીકરા અને દીકરી પ્રત્યે ભેદભાવનું વલણ અસ્તિત્વમાં છે જ. ઓછું થયું છે પણ હજી ગયું નથી. કડક, ચુસ્ત માન્યતાઓવાળા એ વડીલો હજી હયાત છે!

સંતાનો હોવાં અને સંતાનો કેવાં બનવાં જોઈએ એ બંને દિશાઓમાં મારી ચોક્કસ માન્યતાઓ અને અપેક્ષાઓ છે. અને એ પ્રમાણે દરેક કુટુંબમાં, દરેક જ્ઞાતિમાં, દરેક ગામમાં અને દરેક રાષ્ટ્રમાં એ બાબતમાં ચોક્કસ રીત-રસમ અપનાવાય છે. જે તે કુટુંબ કે રાષ્ટ્ર માટે એ સ્વીકૃત બાબતો છે એટલે એમાં ‘સાચા-ખોટા’નો સવાલ આવતો નથી.

‘મને જે માફક ન આવે એ બાબતમાં ટીકા કરવી, અભિપ્રાય આપવો’ એ માણસનો સહજ સ્વભાવ છે. સ્વાભાવિક રીતે મારાથી પણ અવારનવાર આ બાબતે બોલી જવાય છે. અને કદાચ જો મારા દીકરા-દીકરી મારી અપેક્ષા પ્રમાણે વર્તતાં નથી તો મારાથી એનું દુઃખ પણ વ્યક્ત થાય જ છે.

સંતાનોનો સ્વસ્થ ઉછેર, આધુનિક સમાજમાં એક વિકટ પ્રશ્ન છે.

‘મારો દીકરો બહુ ડાહ્યો’ એ શીર્ષક નિરાંતે સમજીએ.

મારો, દીકરો અને ડાહ્યો... આ ત્રણ શબ્દો મહત્ત્વના છે. એક બાબત સ્પષ્ટ છે કે આપણે સૌ, આ બધા શબ્દોને આપણી રીતે જ સમજીએ છીએ. તમારે પણ તમારા અભિપ્રાયો છે. હોય જ. હોવા જોઈએ. અને એ સ્વાભાવિક છે. સ્વીકાર્ય છે. આવકાર્ય છે. મારી આ અભિવ્યક્તિ સાથે તમારે સંમત થવું બિલકુલ જરૂરી નથી.

મારો – મારો એટલે શું?

મારો એટલે કોનો? હું કોણ? હું જ્યારે ‘મારો દીકરો’ કહું છું ત્યારે એ મારો મારી માલિકીનો ભાવ સૂચવે છે. જાણે કે અન્ય વસ્તુઓની માફક ‘મારો

દીકરો પણ મારી મિલકત છે. એ પ્રેમનું પ્રતીક કે પછી પ્રભુની ભેટ સમજીને સ્વીકારાય ત્યાં સુધી તો સારું છે પણ આપણે એટલે અટકતા નથી. આપણે એક્સ-ટેન્શન કરીએ છીએ. આપણે આપણું બધું જ એના પર થોપીએ છીએ. એ બહુ સ્વાભાવિક રીતે મારા કુટુંબનો સભ્ય, અવિભાજ્ય અંગ બને છે. મારી જ્ઞાતિ, ધર્મ, સંપ્રદાય, ખાનદાની ઉપરાંત મારી બધી માન્યતાઓ પણ એને ઓઢાડી દેવાય છે. હજી તો એણે પૂરો શ્વાસ લીધો નથી, અને એની આખી એક છબી, છાપ ઊભી થઈ ગઈ! એનો સ્વતંત્ર વિકાસ કેવી રીતે થઈ શકે?’

મારી અપેક્ષાઓ પ્રમાણે હવે એને મોટા થવાનું. એની બધી ટેવો ખોરાક-પોષાક-પ્રવૃત્તિઓ એ બધું જ હું અને મારા ઘરના અન્ય વડીલો નક્કી કરીએ. શું ખાવું, શું પીવું, શું રમવું, કોને ભજવું, કેવી રીતે ભજવું એ બધું ‘અમે’ નક્કી કરીએ. અને સાંભળો. જો એ નાનું બચ્ચું અમારા એ કૂંડાળાની બહાર જાય તો એ અમારી નારાજગીનો ભોગ બને છે. સજાને પાત્ર બને છે.

એણે મોટા થઈને શું બનવું એ પણ અમે જ નક્કી કરીએ છીએ. ‘ખૂબ ભણ. ડૉક્ટર બન. એન્જિનિયર બન કે પછી સારો વેપારી બન. મારું માથું ઊંચું રહે, કુટુંબનું નામ રોશન થાય એવું કંઈક કર.’

બાપ રે! કેટલું બધું? બિચારું એ નાદાન બાળક! પૂરતી સમજ આવે એ પહેલાં, મારી, કુટુંબની અપેક્ષાઓ અને સામાજિક, સાંસ્કૃતિક વારસાના ભાર નીચે એ બિચારું દબાઈ જાય છે! ધીમે ધીમે એ અમારા એ ખાનદાની ચીલાઓમાં દબાતા પગલે ચાલતું થઈ જાય છે. અમારું માને તો આશંકિત અને અમારું ન માને તો બંડખોર-બળવાખોર!

કોઈ પણ સમાજમાં બસ, આ જ સ્વાભાવિક પ્રક્રિયા છે. અને એટલે એ સારું અને સારું હોય એવું લાગે છે.

એ બાળક એક સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ છે. એની કુંડળી લઈને જન્મે છે. એની આવડતો, કૌશલ્યો, ઈચ્છાઓ, અપેક્ષાઓ છે. એની પોતાની માન્યતાઓ પણ વિકસવી જોઈએ એને એની પસંદગીઓની સ્વતંત્રતા પણ હોવી જોઈએ. એણે કોઈની કાર્બન કૉપી શું કામ બનવું? પણ ના. એમ થતું નથી.

મારો દીકરો મારી સામે ચપ-ચપ કરે, ચાંપલો થાય, દલીલો કરે, મારું કહેવું ન કરે તો મને ના જ ગમે ને? અને હું કેવી રીતે એ ચલાવી લઉં. એ મારો દીકરો છે. મારું સર્જન છે. મારું ફરજંદ છે. મારી મિલકત છે.

કેવો ભ્રમ છે? હું મારા સંતાનને મારી મિલકત સમજું છું. મારો ગુલામ બનીને રહે એમ ઇચ્છું છું, મારા સંપૂર્ણ નિયંત્રણમાં રહે એમ ઇચ્છું છું. અને પછી દલીલ કરું છું કે અમે એ બધું એના ભલા માટે જ કરીએ છીએ! જગતના અનેક આશ્ચર્યોમાં આને એક મહત્ત્વનું આશ્ચર્ય ગણવું જોઈએ.

‘એનો સ્વતંત્ર વિકાસ થાય, એનો બૌદ્ધિક વિકાસ થાય, એની વિવેકબુદ્ધિ પ્રમાણે સારું-નરસું નક્કી કરે, એનાં આવડત-કૌશલ્યો પ્રમાણે એના રસ અને પ્રવૃત્તિઓ કેળવે, એનો પોતાનો રસ્તો-ચીલો બનાવે, એની ઇચ્છા પ્રમાણે ભણે, પરણે, ભાડે રહે કે પોતાનું ઘર લે... એનાં બાળકો હોય કે ન હોય એ પણ એ જ નક્કી કરે...’ ના. ના! અમને કે અમારા સમાજને આ વાત જરાયે મંજૂર નથી.

આપણે આપણા નક્કી કરેલા ચીલાઓ પર, આપણાં જ ચોકઠાં પહેરીને ચાલે એવાં માણસો તૈયાર કરીએ છીએ અને પછી શાન્તિ અને અહિંસાની, ડહાપણ અને શાણપણની વાતો કરીએ છીએ જે વાસ્તવિક જગતમાં શક્ય જ નથી! આપણને આપણા જ ઊભા કરેલા ભ્રમમાં જીવવાનું ગમે છે!

એ બાળક એની કુંડળી લઈને જન્મ્યું છે. એનું ભાગ્ય વિધાતાએ તો ક્યારનુંયે લખી દીધું છે. એને તો માત્ર એ લીટીને જ અનુસરવાનું છે. આ વાત હું સમજું તો છું પરંતુ અમલમાં મૂકી શકતો નથી. એ બાળક મોટું થાય— મારી ઇચ્છા પ્રમાણે, જે કંઈ બને— મારી ઇચ્છા પ્રમાણે અને, સૌથી વધારે મહત્ત્વનું તો એ કે મારી નિવૃત્તિની અવસ્થાએ એ મારી સેવા-ચાકરી કરે. એક બાજુ મારી વિધાતા માટેની માન્યતા અને બીજા છેડે, સાવ વિરોધાભાસી એવી મારી અઢળક અપેક્ષાઓ! કેવી રીતે મેળ કરવો આ બંનેનો?

શાસ્ત્રો પ્રમાણે સંબંધો ઋણાનુબંધનો વિષય છે. એટલે કે ભાઈ, બેન, પતિ-પત્ની, કાકા-કાકી, માતા-પિતા— આ બધા સંબંધો કોઈ ચોક્કસ કારણે, ચોક્કસ હેતુસર નક્કી થાય છે. ભેગા મળે છે. થોડીક આપ-લે કરે છે અને અહીંથી વિદાય થાય છે. કોણ શું બનશે, કોને કેટલું મળશે, કોને કેટલું ફાવશે, કોણ કેટલું કરશે એ બધું પૂર્વનિર્ધારિત છે એવું પણ શાસ્ત્રો સૂચવે છે. જો આ સારું હોય તો, જો હું આ બાબત ખરેખર માનતો હોઉં તો, મારાં સંતાનો બાબતે ચિંતા કે દુઃખ કરવાનું, થવાનું કારણ શું?

‘મારો દીકરો ડોક્ટર. મારી દીકરી લૉયર. મારા જમાઈ બહુ કમાય છે. મેં દીકરાને ભણાવ્યો. અમે દીકરીને ધામધૂમથી પરણાવી.’ આ બધું શું છે? ‘મેં

કર્ચુ' એ બાબત વિચારવી પડે એવી નથી? દીકરો તો એની કુંડળી લઈને જ જન્મ્યો છે. હું એમાં એક માધ્યમ બન્યો. એટલે કે 'મેં કર્ચુ' એવું નહીં પરંતુ 'મારા દ્વારા થયું' એમ કહેવાય.

'મેં કર્ચુ' એમ કહું છું ત્યારે :

1. એમાં મારો અહમ્, મારો અધિકાર, મારી માલિકી વ્યક્ત થાય છે અને
2. મારી ઈચ્છાઓ, અધૂરપો પૂરી થવાનો સંતોષ વ્યક્ત થાય છે.

'માલિકીનો દાવો' એક ખતરનાક બાબત છે. પરંતુ માલિકીનો ભાવ ખૂબ જ સંતોષ આપનારી બાબત છે. નહીં તો હું શું કામ એમ કહેતો ફરું, 'મારી પત્ની, મારું મકાન, મારી દુકાન, મારો દીકરો, મારી દીકરી, મારી મિલકત વગેરે... મારું શરીર પણ મારું નથી, મારું શરીર પણ મારી ઈચ્છા પ્રમાણે ચાલતું નથી તો બાકીનું બધું 'મારું' કેવી રીતે થઈ શકે? ડાયબિટીસ મને પૂછીને થોડો આવે છે? તો પછી મારો દીકરો ડોક્ટર થયો એમાં આટલો બધો કેમ છલકાઉં છું? હા, ખુશ થવું, પ્રશંસવું, આભાર માનવો એ બધું જરૂરી છે પરંતુ આ 'મારાપણું?' મારો દીકરો

હવે વાત કરીએ સંતાનની જાતિની. દીકરો અને દીકરી. દરેક સમાજે જાતિ બાબતમાં ચોક્કસ માન્યતાઓ અને અપેક્ષાઓ નક્કી કરી છે. આપણે એ બાબતે અનેક ઉખાણાં અને કહેવતો પણ બનાવી છે.

- દીકરો જન્મે કે દીકરી- એની જાતિ કોણ નક્કી કરે છે?
- દીકરો અવતરે તો હું નસીબદાર, પરંતુ દીકરી જન્મે તો?
- એ દીકરાના રૂપ, રંગ, આવડત, રસ, કૌશલ્યો એ બધું કેવી રીતે નક્કી થાય?
- હોશિયાર કે ઓછો હોશિયાર- એમાં મારી હોશિયારી ચાલે ખરી?
- એ મોટો થઈને શું બનશે એ મારાથી નક્કી થાય ખરું?
- એ વિકલાંગી જન્મે તો એમાં એનો શું વાંક?
- એ સમલૈંગિક સંબંધ બાંધવા મજબૂર બને તો એમાં મારો શું ગુનો?
- હજી પણ આપણે સંતાનોની જાતિ બાબતમાં તટસ્થ અભિપ્રાય કે

લાગણીઓ ધરાવતા નથી. જાણ્યે, અજાણ્યે મારું વલણ મારા દીકરા તરફ ઢળેલું રહે છે, એ મારી ઉપેક્ષા કરે છે તો પણ! અને બીજી બાજુ મારી દીકરી અને મારો જમાઈ મારી સારી સંભાળ રાખે છે એનો મોટો આનંદ છે. ‘દીકરી પારકી થાપણ’ અને ‘દીકરો મારો વારસદાર’ એ માન્યતાઓ હજી જીવંત છે.

જ્યાં અહમ્ કેન્દ્રમાં છે, અપેક્ષાઓ મહત્ત્વની બને છે, સ્વાર્થ મુખ્ય બાબત છે ત્યાં દીકરા સાથે સ્વસ્થ અને સ્વચ્છ સંબંધ રાખવાનું અઘરું બને જ બને. દીકરીઓ લાગણીપ્રધાન હોય છે. એમનું મા-બાપ પ્રત્યેનું વલણ કુમળું હોય છે. દીકરો બુદ્ધિપ્રધાન છે. દલીલો કરે છે. એના સ્વમાન અને સ્વતંત્રતાની માગણી કરે છે. મારો અહમ ઘવાય છે. મારાથી મારાં જ એ સંતાનો વચ્ચે ‘બેરો-આંતરો’ થઈ જાય છે. હું ફરિયાદો કરું છું, પરંતુ મારાં વલણ સુધારતો નથી. ક્યાંયે મને મારો વાંક દેખાતો નથી. હા, માતાપિતાનો વાંક કેવી રીતે હોઈ શકે? માતા પિતા તો હંમેશા વંદનીય અને પૂજનીય જ હોવા જોઈએ ને?

સંતાનના સ્વતંત્ર અસ્તિત્વની કિંમત આંકવાને બદલે, માત્ર અને માત્ર, વડીલોના બલિદાનો અને ઉપકારોનાં ગાણાં ગવાય છે. બાકી મારો દીકરો મારી સેવા કરશે કે નહીં, મારી સાથે એના સંબંધો પ્રેમાળ અને સહકારથી રહેશે કે નહીં એ મારાથી કેવી રીતે નક્કી થાય? મારા જ ભાગ્યનું એ પરિણામ છે એમ માની, સ્વીકારી, મારા સંતાનોને માફ કરી શકાય ખરું? અઘરું છે. અઘરું જ હોય કારણ કે જીવન પોતે જ એક સંઘર્ષ છે. જીવન જીવવાનું કોઈ તબક્કે સહેલું તો નથી જ! અને આ માનવું પડે એવું છે.

ત્રીજો મુદ્દો છે. ‘દીકરો ડાહ્યો હોવાનો.’

ડાહ્યો એટલે શું? એ શબ્દની પરિભાષા શું? અને એ નક્કી કોણ કરે?

અહીં પણ ફરીથી મારી નક્કી કરેલી માન્યતાઓ, દૃઢ થઈ ગયેલી રૂઢિઓ અને એમાંથી નિપજતી મારી અપેક્ષાઓ જ કેન્દ્રમાં રહે છે. ‘ડાહ્યો દીકરો’ એ નિષ્કર્ષમાં એ શબ્દોનાં અર્થ મારી પોતાની અંગત બાબત છે. મારી દીકરા સાથેના સંબંધો મારી પોતાની અંગત માન્યતા અને અપેક્ષા પ્રમાણે નક્કી થાય.

ડાહ્યો એટલે?

- ‘મારું કહ્યું કરે.’
- મારું માન સાચવે. મને માન આપે.

- મારી ઈચ્છા પ્રમાણે ભાણે, પરણે, કમાય, ભેગું કરે, બાળકો કરે... અને એ બાળકોને મારી ઈચ્છા, અપેક્ષા પ્રમાણે મોટાં કરે.
- મારી સેવા કરે.
- મારું અને કુટુંબનું નામ રોશન કરે.
- અમારી સામાજિક, સાંસ્કૃતિક, ધાર્મિક માન્યતાઓનું, રીતિરિવાજનું જડબેસલાક પાલન કરે. અમારા નક્કી કરેલા ચીલા પર જ ચાલે.
- નમ્ર, વિવેકી, આશાંકિત, કઠ્યાગરો, પ્રેમાળ, મહેનતુ, કૌટુંબિક ભાવનાવાળો, અન્ય ભાઈભાંડુઓ સાથે સંપીને રહેનારો વગેરે, વગેરે.
- ક્યાંયે વિરોધ ન કરે. ક્યારેય દલીલબાજી ન કરે.
- પડ્યો બોલ ઝીલી લે.
- એની પોતાની જાતની, એના જીવનસાથીની, એનાં સંતાનોની દરકાર કરે એ પહેલાં એ મારી-અમારી ચિંતા કરે.

કેટલી લાંબી યાદી? કદાચ તમારી પાસે હજી આમાં ઉમેરી શકાય એ વધારાની બાબતો હશે; એક ઉત્તમ વ્યક્તિમાં પણ શું આટલું બધું હોવું શક્ય છે? અને આ યાદી બનાવું છું ત્યારે, દરેક પગલે હું જ કેન્દ્રમાં કેમ છું?

દીકરાની વાત કરતા હોઈએ તો, એના એક સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ તરીકે, એના વિશે કશું નહીં કહેવાનું? આમાં કોઈ જગ્યાએ એની સ્વતંત્રતા, એનું સ્વમાન, એની ઈચ્છાઓ, અપેક્ષાઓ, લાગણીઓનું કોઈ મહત્ત્વ ખરું કે નહીં? ના. જરાયે નહીં. જો એ બધું વિચારીએ તો, એ સ્વાર્થી ગણાય. અને ‘ડાહ્યો દીકરો’ સ્વાર્થી ના જ હોઈ શકે!

તો પછી, દલીલ તરીકે, દીકરાના સ્વતંત્ર અસ્તિત્વની જરાયે પરવા કર્યા સિવાય બધું મારા ફાયદાને ધ્યાનમાં રાખીને નક્કી કરું તો હું ‘સ્વાર્થી’ ના ગણાઉં?

સંબંધો હંમેશાં દ્વિપક્ષી હોય છે. જ્યાં સંબંધમાં સમજ, સહકાર અને સ્વીકાર હોતા નથી ત્યાં એ સંબંધોમાં કલેશ અને કડવાશ હોય છે. ત્યાં બધો વાંક માત્ર સંતાનોનો – મારા દીકરાનો જ હોય એ સાચું લાગે છે? આ આખી બાબતને હું તટસ્થ દષ્ટિથી જોઉં છું કે પછી ટૂંકી દષ્ટિથી, મર્યાદિત દષ્ટિથી, સ્વાર્થી દષ્ટિથી જોઉં છું?

આદર્શ અને વાસ્તવિકતા વચ્ચે હંમેશાં સંઘર્ષ રહ્યો છે. પૃથ્વી પર સૌ માનવો જ વસે છે. માણસ માત્ર ભૂલને પાત્ર, અને દરેક માણસમાં વત્તા-ઓછાં અંશે મર્યાદાઓ હોય જ હોય. માણસ પૂર્ણ હોઈ શકે જ નહીં. પૂર્ણ તો માત્ર પુરુષોત્તમ જ છે. અને એ પુરુષોત્તમ પૃથ્વી પર રહેતા નથી. ‘ડાહ્યો દીકરો’ આદર્શ ના જ બનવો જોઈએ. એ પણ માણસ છે. એને પણ એક માણસ તરીકે એની ઈચ્છાઓ, અપેક્ષાઓ, રસ, રુચિ, પસંદગીઓ હોઈ શકે! મર્યાદાઓ પણ હોઈ શકે. એને એક આદર્શના ચોકઠામાં મૂકવાને બદલે, એક માણસ તરીકે સ્વીકારું તો મને મારો દીકરો ‘ડાહ્યો’ જ લાગે, અને એમાં કોઈ શંકા નથી.

છેલ્લે સૌથી અગત્યની વાત, મને જે કંઈ મળે છે, સમય, સંબંધો અને સમૃદ્ધિ એ બધું જ મારા ભાગ્યને આધીન છે. મારે ફાળે આવતું બધું મારાં જ કર્મોનું પરિણામ છે. મારા સંબંધો મને સુખ આપે છે કે દુઃખ એ પણ એ સિદ્ધાંત પ્રમાણે કામ કરે છે. જો હું મારાં કર્મો અને મારું ભાગ્ય, અને એ જ પ્રમાણે મારાં સંતાનોનાં કર્મો અને ભાગ્ય બાબતે સભાન બનું તો :

1. મારો દીકરો ડૉક્ટર થયો અને હું કુલાઈ જતો નથી.
2. મારા કોઈ સંતાનને વધારે-ઓછું મળ્યું કે પછી મારી ઈચ્છા પ્રમાણે એણે ન કર્યું તો એ બાબતે બળાપા, રોદણાં ના રડું.

સંબંધો પણ વેપાર જેવા છે. જ્યાં સુધી હિસાબ ચોખ્ખા થતા નથી ત્યાં સુધી મારું-તારું, કર્યું-ના કર્યું, સહકાર-રિસામાણાંની રમત ચાલુ રહે જ રહે. ‘કોણે શું કરવું જોઈએ’ એ નક્કી કરવાને બદલે ‘મારાથી શું થઈ શકે’ એ બાબત પર ધ્યાન આપું તો પ્રશ્નનો ઉકેલ સરળ બને.

‘મારો દીકરો બહુ ડાહ્યો’ એ બાબત વિચારવા જેવી ખરી કે નહીં? અને શું લાગે છે તમને? દીકરો ડાહ્યો છે કે પછી, લાભ અને ફાયદા દીકરી અને જમાઈ પાસેથી લેવાના, અને વખાણ મારા દીકરાના કરવાના!

દીકરો-ડાહ્યો હોય કે ના હોય, હું ‘ડાહ્યો’ નથી એનું શું?
 હું સારો બાપ હોઉં કે નહીં સંતાનો સારાં થવાં જોઈએ.
 હું સારો બાપ બની શકતો નથી, એ દુઃખ સદાયે પજવે છે.

માંદગીથી બ્હીવું શું કામ?

અકસ્માત, માંદગી અને મૃત્યુ. જીવનના ન ટાળી શકાય એવા હિસ્સા. પરંતુ ના ગમે એવા પણ! કારણ કે એમાં કશુંક ગુમાવવાનું થાય છે. માણસનો સ્વભાવ છે એને મળે ત્યારે ખુશ થવાનો, પરંતુ જ્યારે પણ કશું ગુમાવવાનું થાય તે એને ગમતું નથી. જીવન આમ તો, મેળવતાં મેળવતાં ગુમાવવાની જ રમત છે ને?

માંદગી ગમે ત્યારે આવી શકે. માંદગી આવવા માટે કોઈ શરત કે કોઈ સ્થિતિ હોતી નથી. એટલે કે બાળકના જન્મ પછી ત્રણ દિવસ કે ત્રણ અઠવાડિએ એનું મૃત્યુ થઈ શકે, કે પછી દસ વર્ષના બાળકને પણ ડાયાબિટીસ થઈ શકે. કેટલાક વિશિષ્ટ સંજોગોમાં બાળક જન્મજાત રોગ લઈને જન્મી શકે કે પછી વિકલાંગી પણ જન્મી શકે.

માંદગી આવકાર્ય તો નથી જ કારણ કે માંદગી મારી સ્વાભાવિક જીવન-દોડમાં મર્યાદાઓ ઊભી કરે છે.

કશું પણ અચાનક, આકસ્મિક થાય ત્યારે એનો સામનો કરવાનું વધારે અઘરું બને છે. એ પછી માંદગી હોય કે અકસ્માત. ક્યારેક એવું પણ બને કે મગનભાઈ વાત કરતાં ખુરશીમાંથી ગબડી પડ્યા અને બસ, ખેલ ખલાસ! મારે વાત કરવી છે, ખાસ કરીને નિવૃત્તિની અવસ્થાએ બિનનોતરી આવી પડતી માંદગીઓની! અને સાથે સાથે એની સાથે સંકળાયેલી બીક અને ચિંતાની!

જીવન એક મુસાફરી છે. એની ઝડપના જુદા જુદા તબક્કા છે. યુવાનીમાં જે ઝડપ હોય કે હતી એ હવે નિવૃત્તિની અવસ્થાએ ના જ હોઈ શકે એ સ્વાભાવિક ખરું કે નહીં? તો પછી એ બાબતે શંકા, ચિંતા, ઉત્તેજના કે બીક શું કામ? સાચી વાત છે એ પરંતુ એ બોલવું સહેલું છે, અમલવું સહેલું નથી. મને અનેક પ્રકારની બીક છે. માંદગી એમાંની એક છે. માંદગી પોતે બીકનું કારણ નથી. સાચું કારણ છે એ માંદગીના કારણે જે સંજોગ ઊભા થાય એની ધારણાઓ. માંદગી સામાન્ય કે સંકુલ, પરંતુ એ ખુશ થવા જેવી વાત તો નથી!

સમગ્ર વાતને બહુ નિરાંતે સમજવી પડે એવી આ વાત છે. માણસનો સ્વભાવ તાત્કાલિક, હયાત સંજોગ પ્રમાણે પ્રતિક્રિયા કરવાનો છે, એટલે ‘ઓહ માય ગોડ’ એમ બોલાઈ જાય એ સ્વાભાવિક છે. કેટલા માણસો અગાઉથી આવી પડનારા સંજોગો માટે સભાનતાપૂર્વક વાસ્તવિક તૈયારીઓ કરે છે? ઘણું કરીને આર્થિક બાબતો સિવાયની, મૂડીરોકાણો સિવાયની બીજી કોઈ તૈયારી થતી નથી! તૈયારી કરવી તો કેવી રીતે કરવી એ પણ એક મોટી બાબત છે. બિહામણું છે. એટલે હું એ દિશામાં વિચારવાનું જ પસંદ કરતો નથી.

હું ત્યારે ભૂલી જાઉં છું કે પ્રશ્નો નકારવાથી પ્રશ્નો ઉકલતા નથી. એ સમય પૂરતા, કામચલાઉ એ પ્રશ્નો બાજુ પર ધકેલાઈ જાય છે. હું ‘પ્રશ્નો જ નથી’ એવું મારી જાતને મનાવી એક ભ્રમમાં જીવવાનું પસંદ કરું છું. આ વાત નિરાંતે વિચારવા જેવી છે. ભ્રમ અને ભાગેડુ પ્રવૃત્તિઓ મને મારી અણગમતી પરિસ્થિતિમાં કામચલાઉ રાહત આપે છે. આ સહેલું છે એટલે એ રસ્તો વધારે પસંદનીય છે. અને એટલે જ ભાગેડુ પ્રવૃત્તિ વધ્યા કરે છે.

જીવન પ્રત્યે વાસ્તવિક દષ્ટિકોણ એ તંદુરસ્ત બાબત છે. એટલે કે એવી પડનારા, જે મને સમજી શકાય છે એ પ્રશ્નો માટે વાસ્તવિક, વ્યવહારુ ઉપાયો કરવા, ભલે એ તાત્કાલિક દુઃખ આપે એવા હોય! લાંબા ગાળે એ ઉપાયો જ તંદુરસ્ત ઉપાયો છે. દા.ત. ગમે ત્યારે જીવનસાથીને ગુમાવવાનું (લગ્ન કર્યું હોય તો!) થવાનું જ છે એ હકીકત છે. તો એ બાબતમાં ‘એકલા’ પડવાનો સામનો કેવી રીતે થઈ શકે એ માટે અગાઉથી ઘણું બધું કરી શકાય. એ બાબતનો વિચાર સુધ્યાં ન કરવો, એ એવી ‘અશુભ’ ચર્ચા જ ન કરવી એ છટકબારી છે! સાચી વાત છે ને? આવું જ કરીએ છીએ ને આપણે? દુઃખદ વાસ્તવિકતાનો સામનો કરવાને બદલે, છટકબારીઓમાં રાચ્યા કરવાનું મને કોઠે પડી ગયું છે. અહીં મારે એ વિશે જ વાત કરવી છે. નિરાંતે વાંચી, સમજી, અમલમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન કરજો. કરવા જેવું કામ છે.

બીક એક સ્વાભાવિક લાગણી છે. એ સારી કે ખરાબ એ મહત્ત્વનું નથી. બીક, ચિંતા, ભય, અસલામતી એ બધું માનવીય જીવનનો મહત્ત્વનો હિસ્સો છે. બીક મને કોઈક સંભવિત કે કાલ્પનિક ભયના કારણે જન્મી શકે. અને બીક મને ભયજનક પરિસ્થિતિમાંથી બચાવવાનો કે પછી સામનો કરવાનો પણ એક સ્વાભાવિક પ્રયત્ન છે. સતત બીક રાખવી કે પછી ડરમાં જીવવું એ તંદુરસ્ત નથી.

જેમ જેમ શરીર જૂનું થાય તેમ તેમ એની કામ કરવાની શક્તિ ઘટે. ક્ષમતા ઘટે. વળી કોઈક માંદગી આવી પડે તો પરતંત્ર પણ બનવું પડે. આ આખી વાત અપેક્ષિત છે. એ જ વાસ્તવિક છે. જીવનનો ક્રમ પણ એ જ છે. તો પછી મને બીક શું કામ લાગે? દા.ત. કરો-ના. કેવો કેર મચાવ્યો એણે દુનિયાભરમાં? કેવું ઊંધું-છતું થઈ ગયું સમગ્ર માનવજીવન? ‘મને કરો-ના થઈ જાય તો?’ અને મારી નજર સમક્ષ અનેક માહિતીઓ અને ઉદાહરણો રજૂ થઈ જાય છે. સોશિયલ મીડિયા પર અઢળક વિગતો સતત ફેલાવાય છે, અને મારી બીક આસમાને પહોંચી જાય છે!

જરાક નિરાંતે સમજાવે. કુદરતે માણસોની સાથે સાથે પશુ-પક્ષી અને કોઈ જ ભેદભાવ વગર એ બધામાં પણ જન્મ - વિકાસ ને વિસર્જનની પ્રક્રિયા ગોઠવી છે. ગોઠવી છે કે નહીં?

જંગલનો રાજા સિંહ પણ ઘરડો થાય છે, માંદો પડે છે અને અહીંથી વિદાય લે છે. નાના છોડવા હોય કે જાજરમાન, અડીખમ, વૃક્ષો. એમનું પણ અસ્તિત્વનું એક સ્વાભાવિક ભાગ્યું છે. એમને પણ બાળપણ, યુવાની અને વૃદ્ધત્વ છે. એમનું પણ એક નક્કી આયુષ્ય છે. બગીચામાં ગુલાબનો છોડ હોય કે પછી ખેતરમાં જુવાર-બાજરીનો પાક હોય, એમને પણ રોગના, બીમારીના ભોગ બનવું પડે છે, અને એ માટે રોગ-પ્રતિકારક દવાઓનો ઉપયોગ કરાય છે. હા, અન્ય જીવજંતુ કરતાં માણસ જુદો છે, બૌદ્ધિક છે, વિકસિત છે પરંતુ છે તો એ જ કુદરતનો એક હિસ્સો. અને જો વાઘ માંદો પડી શકે તો વાઘજીભાઈ કેમ નહીં?

આ માહિતી-પ્રસારણનો જમાનો છે. હજારો માધ્યમો દ્વારા સતત કરોડો વિગતો પ્રસારાય છે. એ વિગતો સાચી છે કે ખોટી, પરંતુ એ બધું મારા બ્લડપ્રેશરના આંકડા સતત ઊંચા-નીચા તો કરે જ છે! કરો-ના ન થાય એ માટે ના શક્ય બધા પ્રયત્નો કરું, પરંતુ એ કરો-ના અને એનાં લક્ષણો કે પરિણામોની વિગતો સતત વાગોળવી અને એ પ્રમાણે સતત બીકમાં જીવવું એ સાચો ઉપાય તો નથી ને?

આવું જ આર્થિક બાબતોમાં છે. જીવન હવે વધારે ને વધારે સંકુલ અને પરસ્પર આધારિત બન્યું છે. જેમ કે મારી પાસે એક વાહન છે. એ વાહનને ચલાવવા માટે ઈંધણ જોઈએ. એ ઈંધણ મારાથી મારા ખેતરમાં તો ઉગાડી શકાય નહીં! એ ઈંધણ ઠેઠ વેનેઝુએલાથી દરિયાઈ માર્ગે આવે. એના પુરવઠા અંગે, એની કિંમત અંગે મને બીક રહે કે નહીં?

મારું નિવૃત્તિનું ફંડ, દાખલા તરીકે, મેં મારા 401 Kના પ્લાનમાં રોકેલા પૈસાનો વહીવટ ગણ્યાગાંઠયા બે-પાંચ માણસો એમની મરજી, એમના ઉદ્દેશ્યો પ્રમાણે કરે છે. મારાં નિવૃત્તિનાં વર્ષો એ ફંડ પર આધારિત છે. જો એમાં મોટી ખાધ પડે તો મને નિવૃત્તિમાં તકલીફ પડે કે નહીં? શેર બજારની એ અસ્થિરતા અંગે મને બીક રહે કે નહીં?

માણસ સતત બીક, ચિંતા અને ભયમાં જીવે છે. શાન્તિ, સંતોષ અને આનંદ જેવી બાબતો માત્ર વાતો જ રહી ગઈ છે. જો બીક મને સતત પજવતી હોય તો, નિવૃત્તિની અવસ્થાએ, આકસ્મિક ઊભા થતા સંજોગોની કલ્પના કે પછી અણધારી આવી પડતી માંદગી પણ મને ચિંતા કરાવે કે નહીં?

બીવું શું કામ પડે? કશુંક અણધાર્યું, આકસ્મિક, દુઃખદ થઈ જાય એ કલ્પના, એ વિચાર મારામાં બીક જન્માવે છે. હા, એ હજી કલ્પના છે. એ વાસ્તવિકતા નથી. હજી એવું કશું મારી સાથે બન્યું નથી, પરંતુ એવું બની શકે એ વિચાર માત્ર મારામાં બીક ઊભી કરે છે. મારી આજુબાજુ, મારાં ઘણાં ઓળખીતાં સાથે પણ એમ બન્યું છે, માટે મને એવી ખાતરી થવા માંડી છે કે એવું બધું મારી સાથે પણ બની શકે. હા, બની શકે. હજી બન્યું નથી. મુશ્કેલી એ વાતની છે કે એ હજી બન્યું નથી, પરંતુ બની શકે એ શક્યતા માત્ર મને સતત ખેંચાયેલો રાખે છે. તો આ બીક કેટલી વ્યાજબી કહેવાય? તમે કહેશો કે એમાં વળી દલીલ શું કરવાની, બીક તો લાગે જ ને!

નિવૃત્તિની અવસ્થા પછી શરીરની સાચવણી મહત્ત્વની બાબત બને છે. કારણ કે હવે ચારેય બાજુ, મારા મિત્રો અને સગાં-સંબંધીના સતત માંદગીના સમાચાર આવ્યા કરે છે. અને એ માંદગીઓ પણ જાતજાતની, ભાતભાતની.

મગનભાઈને સ્ટ્રોક આવ્યો. એ તો એટલું બધું સાચવતા હતા. ક્યારેય તળેલું નહીં, ગળ્યું નહીં અને નિયમિત ત્રણ-ચાર માઈલ ચાલતા. મગનભાઈ એક પણ ગોળી નહોતા લેતા અને જુઓ, કેવું થયું? બિચારાને બોલવામાં લોચા પડે છે, અને હવે એમને કપડાં પણ કોઈકે પહેરાવવાં પડે છે.

છગનભાઈને અગણ્યાએસી થયા. આમ તો એમને નાની – મોટી તકલીફો રહ્યા કરતી પણ એવું કશું ગંભીર ન હતું. ગયા અઠવાડિયે એ દાદરેથી ગબડયા. હાથમાં એક થેલી લઈને ઉતરતા હતા, એક પગથિયું ચૂક્યા અને લસર્યા. થાપામાં ફેકચર થયું. દવાખાનામાં દાખલ કર્યા છે.

સુરેશભાઈને હમણાં જ જમણા પગે સર્જરી કરાવી. હવે સારું છે. ચાલવામાં થોડીક તકલીફ પડે છે, પરંતુ ડોક્ટરો કહે છે 'ધીમે ધીમે આવી જશે.' ચાર મહિના પછી બીજા પગે સર્જરી કરવાની છે.

મહેશભાઈને નખમાંયે રોગ નહીં. પણ કોણ જાણે હમણાંનું એમને સાંભળવાની તકલીફ શરૂ થઈ છે. ડોક્ટર મશીન પહેરવાનું કહે છે. ક્યારનાયે તપાસ કરે છે. કહેતા હતા એમણે બે-ત્રણ મશીન ટ્રાય કર્યાં, પરંતુ એકેય માફક આવતું નથી. અને મશીનો મોંઘા પણ કેટલાં? અને ઇન્સ્યોરન્સ તો કવર પણ ના કરે!

મંજુલાબેનને કિડનીની તકલીફ ચાલુ થઈ છે. આમ તો છેલ્લાં બે-ત્રણ વર્ષથી દવાઓથી કામ ચાલતું હતું, પરંતુ હવે અઠવાડિયામાં ત્રણ વાર ડાયાલિસીસ કરાવવું પડે છે. કંટાળ્યા છે પણ 'છૂટકો પણ નથી' એમ કહેતાં હતાં.

મનુભાઈને પ્રોસ્ટેટની બીમારી લાગુ પડી છે. પેશાબની ક્રિયા પર કાબુ રહેતો નથી, ક્યારેક લેંઘો પણ પલળે છે. જાહેર સમારંભોમાં જવાનું ટાળે છે.

મારા નજીકના મિત્રો મારી માફક હવે 'ઘરડા' થવા માંડ્યા છે. સ્વાભાવિક છે કે ગાડી જૂની થાય એટલે 'ગરાજ'માં જવું પડે. આજે એન્જિન અવાજ કરે, કાલે હોર્ન વાગતું બંધ થાય, પરમ દિવસે વળી બારણું બંધ કરવામાં તકલીફ થાય. હમણાં જ બ્રેક રિપેર કરી. વળી પાછું મફલર કરવાનું થયું છે એમ અમારા મિકેનિકભાઈ કહેતા હતા. આવું જ મારા શરીર બાબતમાં છે. દર અઠવાડિયે કોઈક કારણસર ડોક્ટરોની મુલાકાતે જવાનું થાય છે.

આ વાસ્તવિકતા છે. નક્કર વાસ્તવિકતા છે. એમાં વળી ઉમેરાયું કરો-ના અને ડેલ્ટા વેરિએન્ટ. અહીં વધ્યું. ત્યાં વધ્યું. આટલા દવાખાને દાખલ થયા તો કેટલા વિદાય થયા!

મારી ઉંમર થઈ છે અને મારી આજુબાજુ ઝડપથી આવું બધું થયા કરે છે. ચિંતા તો થાય જ ને? મારા મિત્રો, સગાં-સંબંધીઓ બધાં જ ચિંતા કરે છે. બહાર જવાય નહીં. ભેગા થવાય નહીં. અને બહાર જવું જ પડે તો માસ્ક તો પહેરવો જ પડે. મારાં સંતાનો મને વાતવાતમાં મારી ઉંમર, મારી નિવૃત્તિ, મારું ઘડપણ અને મારી રોગપ્રતિકારક શક્તિની ઊણપની, માંદા પડી જવાની, મારી શારીરિક ક્ષમતાની સતત યાદ દેવાવે છે.

અરે, ચિંતા કે બીકની વાત જ જવા દો. મને તો મારી આ સમગ્ર પરિસ્થિતિ

પર જ ગુસ્સો પણ આવે છે. ક્યારેક હતાશા પણ આવે છે. અને ત્યારે જીવવા કરતાં મરવું વધારે વહાલું લાગે છે. તમારી સુફિયાણી વાતો મને કેટલી કામમાં આવે?

મારા નજીકના મિત્ર કનુભાઈ હમણાં ફટાક દઈને જતા રહ્યા. ચાર વાગ્યે ઊંઘીને ઊઠ્યા. પત્ની અને દીકરાની વહુ સાથે ચા પાણી પણ કર્યાં. છ વર્ષના સોહન સાથે રમતા હતા. એકદમ છાતીમાં દુઃખાવો ઉપડ્યો. પત્નીને બૂમ પાડી. ગબડી પડ્યા. એમ્બ્યુલન્સ આવી. ‘કનુભાઈ નથી રહ્યા’ એવું જાહેર કર્યું.

કેવું સારું મોત કહેવાય? ન તો જાતે કણસવાનું, હેરાન થવાનું, ન તો આજુબાજુનાં કોઈને પણ હેરાન કરવાનું. કોઈની સેવા નહીં લેવાની. ફટાક દઈને ઉપડી જવાનું. હું તો ભગવાનને દરરોજ પ્રાર્થના કરું છું કે મને પણ એમ જ, મારા મિત્ર કનુભાઈની જેમ જ લઈ લેજે.

કેવું કહેવાય? હવે, નિવૃત્તિની અવસ્થાએ જીવવા કરતાં મરવાના; ક્યારે, કેવી રીતે જવાય તો સારું એવા જ વિચારો આવે છે. હવે આ સ્થિતિમાં તમે કહેશો ‘ખાઈ, પીને મઝા કરો.’ કેવી રીતે થાય મઝા?

તમે કહેશો ‘માંદગીથી બીવું શું કામ?’ આ બધું બીક લાગે એવું જ બને છે ને? આમાં ખુશ થવા જેવું છે શું?

વાત તો તમારી સાચી છે. શું થઈ શકે મારાથી આ સંજોગોમાં? હકારાત્મક દષ્ટિબિંદુથી દુઃખદ વાસ્તવિકતાનો સામનો કેવી રીતે કરી શકાય?

જ્યારે પણ કોલેરા, પ્લેગ, કરો-ના જેવી સામૂહિક મહામારીઓ ફેલાય છે ત્યારે ઉત્તેજના અને બીક બહુ સ્વાભાવિક રીતે જન્મે છે. આ ઉત્તેજનાઓ (એન્કઝાયટી)ના અનેક પ્રકાર છે. એના કારણે વ્યક્તિઓ જાતજાતની તકલીફોનો સામનો કરે. હજી અમારા એવા ઘણા ઓળખીતા છે જેઓ અઢાર મહિનાથી ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યા નથી. કાં તો તેઓ પોતે બીવે છે કે પછી એમનાં સંતાનો એમને બિવરાવે છે. માસ મીડિયા દ્વારા રજૂ કરાતી અઢળક માહિતીઓ પરિસ્થિતિને વધારે બગાડે છે.

સામૂહિક બીમારીના કારણે મારે મારું જીવન અપંગ કરી દેવું, લૂલૂ કરી દેવું, લાચાર અને બિચારું કરી દેવું એ પણ સારો ઉપાય નથી ને?

1. ‘સુખ, દુઃખ મનમાં ન આણીએ’ એ કવિતા સાંભળી છે ને? સારું-નરસું,

સુખ-દુઃખ, માંદગી, બીમારી, ડોક્ટરો-દવાખાનાં, લાભ-ગેરલાભ, આ બધું મારા હાથની વાત નથી. એ બધું મારા ભાગ્યને આધીન છે. એટલે કે મારું સ્વાસ્થ્ય સારું રહે એ માટેના શક્ય ઉપાયો કરું, સાવધાન રહું, મારા હાથમાં જે છે તે કરું, બહાર જાઉં ત્યારે સાવચેતીનાં પગલાં લઉં. આ સિવાય ભાગ્યમાં એ માંદગીના કારણે દુઃખ ભોગવવાનું હશે તો મને એમાંથી કોઈ બચાવી શકશે નહીં!

2. બીજી મહત્ત્વની બાબત છે તે મૃત્યુથી બીવાની. દરરોજ હજારો માણસો એક અથવા બીજા કારણે અહીંથી વિદાય થાય છે. જવાનું નક્કી છે. મરવાનું નક્કી છે. તો પછી એ બાબતે બીવું શું કામ? કરો-ના એ તો માત્ર માધ્યમ છે. આટલો મોટો 'હાઉ' શું કામ? દર વર્ષે લાખો માણસો ફલૂના કારણે પણ મરે જ છે! જો મારે કરો-ના થવાથી જવાનું હશે તો એસા હી સહી! આમ ડરી ડરીને મારો મહત્ત્વનો સમય વેડફવો શું કામ?

માંદગી કે મૃત્યુ, એક પણ મારા હાથની વાત નથી.

તો પછી હે ભલા માણસ, માંદગી કે મૃત્યુથી બીવાની શી જરૂર?

બાકી તો પસંદગી મારી છે.

ચોર આવ્યો રે ચોર!

ચોર ચોરી કરે, ચોકીદાર ચોકી કરે. શેઠ-શેઠાણી એમના એ મોટા ઘરમાં સુખની નીંદર સૂએ. ચોરની બીક કોને ન લાગે? ચોરની બીક સૌ કોઈને લાગે. ચોરની બીક શું કામ લાગે?

ગરીબી, ભૂખમરો, અસામાનતા, અન્યાય, લાંચ-રૂઝત , શોષણ, અત્યાચાર, ભેદભાવ, વાડા વગેરે પ્રશ્નો સાર્વત્રિક છે. કોઈ માનવસમાજ એમાંથી બાકાત નથી. ચોર અને ચોરી – એ પણ એટલા જ સ્વાભાવિક છે.

દરેક માણસને અસ્તિત્વ ટકાવી રાખવા માટે ખોરાક, પોષાક અને રહેઠાણ જોઈએ. કોઈ સમાજ સમાનતાના સિદ્ધાંત પર રચાયો નથી. સમાજવાદ કે સામ્યવાદ, લોકશાહી કે આપબુદ્ધશાહી, બધે જ અસમાનતા અને આધિપત્ય છે. અસમાનતા છે તો અસંતોષ છે. જો મને કાયદા દ્વારા, સામાજિક વ્યવસ્થા દ્વારા મળતું નથી, અને જો મને ત્યાં અન્યાય અને અત્યાચાર દેખાય છે તો મને ઝૂંટવી લેવાનું, ખૂંચવી લેવાનું મન થાય એ સ્વાભાવિક છે.

ચોર ચોરી કેમ કરે? કારણે કે એની પાસે પાયાની જરૂરિયાતો માટે એની પાસે થોડું-ઘણું પણ નથી. જ્યારે એના પડોશમાં જ મોટા મકાનમાં રહેતા એ ભાગ્યવાનને ત્યાં અખૂટ અને અઢળક છે. ઝૂંટવી લેવું એને સાવ સ્વાભાવિક અને નૈતિક લાગે છે. કોઈ ચોર એનાં મૂડીરોકાણો પર જીવતો નથી. એ એના રોજબરોજના આવક-જાવકના આંકડા પર નભે છે. એના માટે દૈનિક – રોજબરોજ અસ્તિત્વની નિભામણી એનો ઉદ્દેશ્ય છે, લાંબા ગાળાના નફા-નુકસાનનો વેપાર નહીં!

કમનસીબી એ છે કે એ ચોરને ચોરી કરવા બદલ સજા થાય છે. જ્યારે એ આખી પરિસ્થિતિ ઊભી કરનાર અને ત્યારબાદ પોતાના સ્વાર્થના કારણે એ પરિસ્થિતિ ટકાવી રાખનાર જવાબદાર વ્યક્તિઓ – જમીનદાર કે સરકારી અધિકારીઓ કે કાયદાના રખેવાળો ક્યારેય જવાબદાર ઠરાવતા નથી! આને શું કહેવું?

ગરીબી, અન્યાય અને અસમાનતા એક સાથે ચાલે છે.

ચોર પણ માણસ છે. એને એનું કુટુંબ છે. એને પણ વિકાસની તકો જોઈએ છે. એની તૈયારી અને તત્પરતા છે, શીખવાની અને સ્વસ્થ જીવન જીવવાની, પરંતુ એ શક્ય બનતું નથી. સમયાંતરે એને એ કામ માફક આવી જાય છે.

‘છીંડે ચડ્યો તે ચોર’ – એ કહેવત ચોરીની જ વાત કરે છે. તફાવત એ છે કે આ કોઈ પણ એવા ચોરની જ માત્ર વાત નથી કે જે એના અસ્તિત્વ માટે, કુટુંબના ભરણપોષણ માટે ચોરી કરતો હોય! કારણ કે માણસ માત્ર એના અસ્તિત્વ માટે જ ચોરી કરે એ જરૂરી નથી. નાની-મોટી ચોરી સૌ કોઈ કરે છે. લાખો કમાનારા હજારોની ચોરી કરે છે, પરંતુ આખી વ્યવસ્થામાં જ તેઓ પોતે સંકળાયેલા હોવાના કારણે, એમની વગ હોવાના કારણે તેઓ કાં તો પકડાતા જ નથી કે પછી સરળતાથી છટકી જાય છે!

લોભ અને લાલચ છે, અ-ધરાવો અને અધીરાઈ છે ત્યાં સુધી ચોરી પણ છે. ગરીબી છે, અસમાનતા છે, જુલમ અને શોષણ છે, ત્યાં સુધી ચોરી પણ છે. આપણે બેન્કમાં લોકર રાખીએ, મકાનની આજુબાજુ મોટી દીવાલ બાંધીએ, કોલોનીના નાકે ચોકીદાર બેસાડીએ, ગેઈટેડ કમ્યુનિટી બનાવીએ, મોટું સૈન્ય બનાવીએ, આધુનિક શસ્ત્ર સરંજામ પેદા કરીએ, આખું જ એક હોમલેન્ડ સિક્યોરિટી ડિપાર્ટમેન્ટ બનાવીએ, પરંતુ આપણે આપણા જ એ ગરીબ માણસો માટે, એમના અસ્તિત્વ માટે, ગંભીરતાપૂર્વક લાંબા ગાળાની કોઈ વ્યવસ્થા કરતા નથી! આ વાત કોઈ પણ દેશ માટે સાચી છે. એ પછી રશિયાનો સામ્યવાદ હોય કે અમેરિકાની લોકશાહી હોય! આ સમાજ હોય કે પેલો સમાજ હોય! આપણને આ બધું કોઠે પડી ગયું છે જાણે કે કરુણા અને સંવેદના ક્યાંક ખોવાઈ ગયાં છે!

‘સંપ ત્યાં જંપ’ એ કહેવત બોલવામાં, સાંભળવામાં સારી લાગે છે, કારણ કે કહેવું સહેલું છે, કરવું અઘરું છે. સંપીને રહેવું જોઈએ પણ રહી શકાતું નથી. અરે, કુટુંબમાં એ ચાર-છ સભ્યો સંપીને રહી શકતા નથી તો પછી એ આખા સમાજની, ગામની, દેશની ક્યાં વાત કરવી?

વહેંચવું એ ઉત્તમ ગુણ છે. સેવા દાન, અપેક્ષા વગર આપવું એ બધું માનવજીવનના સાર્થક્ય માટે મહત્ત્વનું છે. પરંતુ એમ થઈ શકતું નથી. ‘કશું પણ મફત શું કામ કરવું’ કે પછી ‘મફતની કોઈ કિંમત નથી’ કે પછી ‘દુનિયામાં કશું મફત છે જ નહીં’ જેવી મારી દલીલો છે.

એવું જ પરિગ્રહ અને અપરિગ્રહની બાબતમાં છે. ‘સંગ્રહખોરી મહાપાપ છે’ અને ‘કશું સાથે જતું નથી’ એ બધી વાતો છે. વાસ્તવિકતા સાવ જુદી છે.

જેમની પાસે છે એમની પાસે ખૂબ છે, જેમની પાસે નથી ત્યાં બિલકુલ નથી. અને આ ‘છે અને નથી’ વચ્ચેની તિરાડ દિવસે દિવસે મોટી થતી જાય છે. અન્યાય અને અસમાનતા હોય તો શાન્તિ કેવી રીતે હોય? મારે, મારું એ બધું ભેગું કરેલું સાચવવા પછી જાતજાતના નુસ્ખા કરવા પડે! ઘરમાં કેમેરા, ઘરની આજુબાજુ બહાર કેમેરા, મારા વાહનમાં કેમેરા, રસ્તાઓ પર કેમેરા, અરે, પ્રગતિ તો જુઓ. અવકાશમાં સેટેલાઈટ વડે સતત ધૂમતા રહેતા કેમેરા!

ચારેય બાજુ ભય, બીક અને ચિંતા, અસલામતીનું વાતાવરણ છે. કેમેરા, વ્યવસ્થા અને શસ્ત્ર સંરંજામ જોઈએ જ જોઈએ. હજી પણ ક્યાંક ક્યાંક દૂર, પછાત વિસ્તારોમાં, સાવ નાનકડી વસ્તી ધરાવતું કોઈક ગામડું બચી ગયું છે કે જ્યાં ઘરોને દરવાજા નથી કે પછી એ દરવાજા પર તાળાં નથી. હજી પણ બે-પાંચ દેશો એવા છે કે જે ક્યારેય કોઈ યુદ્ધમાં સંકળાયા નથી. જો સમાનતાના ધોરણે કે પછી, નૈતિકતાના, માનવતાના ધોરણે દરેક વ્યક્તિને જીવવા પૂરતું મળી રહે છે, તો ઈર્ષ્યા કરવાનો, હતાશ થવાનો અને ઝૂંટવી લેવાનો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી.

અને એવું નથી કે જેમની પાસે નથી તેઓ જ માત્ર ચોરી કરવા પ્રેરાય છે. જેમની પાસે ઘણું છે એમને પણ, એમનું ઓછું ન થઈ જાય કે પછી કોઈને આપવું ન પડે એટલે તેઓ પણ ચોરી કરે છે. નાની કે મોટી, ખુલ્લુંખુલ્લા કે પછી છાની-છપની પણ ચોરી તો સૌ કોઈ કરે છે. હિન્દીમાં, ચલચિત્ર બનાવી શકાય એવો આ વિષય છે. ‘ચહાં સબ ચોર હૈ.’ ચાલે ને?

સારા એકાઉન્ટન્ટ અને સફળ વકીલની જરૂર કેમ પડે છે? શરીર માંદું પડે તો હોશિયાર ડૉક્ટરની જરૂર પડે એ સમજી શકાય એવું છે, પરંતુ આ સારા એકાઉન્ટન્ટ અને સફળ વકીલ? અને એમની જરૂર પણ કોને પડે? જેની પાસે છે જ નહીં કે પછી જેઓ રોજેરોજ મજૂરી કરીને ગુજરાન ચલાવે છે એમને વળી હિસાબો કેવા? જેઓ સામાન્ય, સરળ માણસો છે, કોઈનામાં માથાં મારતા નથી અને ભગવાન પર ભરોસો રાખી એમનું જીવન વિતાવે છે એમને વકીલની શું જરૂર? વિચારવા જેવું છે ને?